

Biblioterápia és nyelvi hatás

Vörös Klára Ilona - 2020. 12. 01.

A cím: nyelvi cselekmény. Helyettesíti, hogy azt mondjuk; a következőkben egy esszé olvasható, mely a biblioterápiáról és nyelvi vonatkozásairól szól. A legegyszerűbb cím is a legbonyolultabb produktumok egyike, hiszen a másodlagos szimbolizáció, a szavak használata, tele van elvonatkoztatásokkal. Alább nem lesz fogalmi meghatározás sem a biblioterápiáról, sem a nyelvi hatásról, s a cím négy szava is megannyi talány a tartalommal kapcsolatosan. Ugyanakkor előfordulnak majd érzelmeket kifejező, lelkes szavak és lesznek elgondolkodtató kérdések anélkül, hogy ezek kísérelésként az olvasó igényelné a bizonyosságot az író szapora légzéséről, anélkül, hogy jelen esszé írója sajnálkozna azon, nem látja, mikor mosolyog az olvasó, mikor komolyodik el. De a szerző reménye, hogy az elvonatkoztatások sorozata végül a megértéshez vezet.

A nyelv odaadja magát az olvasónak

Benjamin Whorf kutatásaiból tudjuk – aki a nyelv és a gondolkodás viszonyát tanulmányozta –, hogy a hopi indiánok úgy vélik, amikor például a rózsabokorra gondolnak, akkor a gondolatuk elmegy a bokorhoz, és kapcsolatba kerül vele; tényleges nyomot hagy benne. Nem ismerik a képzeletbeli teret, a mentális képet. Nem érik be ezekkel a helyettesítőkkal (Whorf, 1997, p. 237-238). Mi, nemhogy beérjük velük, hanem egyenesen igényeljük a képzeletbeli teret. Amit nem a fantáziánk teremt meg, hanem a nyelv. A nyelv nem leírja a képzelt képet, hanem létrehozza.

Akkor is, ha hallgatunk. Mint Esti Kornél. Aki kimondott szavak nélkül, egész éjszaka méltó beszélgetőtársa egy csak bolgáruul beszélő kalauz számára, anélkül, hogy ő tudna bolgáruul.

A másik beszél, mi értjük vagy nem a szavakat, de benne vagyunk, igazodunk, s a szándékot értjük. Ugyanez történik velünk, amikor például olvassuk az Ulysses-t, némán hallgatva az alig felfogható szózuhatagot. Betölt minket az író beszéde. Nem tudjuk, mi fog történni, nem tudjuk befolyásolni a közlést, legfeljebb hümmögünk, mint Esti Kornél.

A biblioterápia történetekkel hat. Azt az örök vonzódást használja fel, ahogy viseltetünk a történetek iránt, ahogy szeretjük megfigyelni mások életét. A történetek, mint a mézillat, odavonzzanak minket a világhoz. Olvassuk Dosztojevszkijt, de nem azért, hogy jobbá legyünk, hanem mert kíváncsiak vagyunk a bűn sötét borzongására, a bűnhődés folyamatára – és aztán végül, mégis jobbak leszünk. Olvassuk A varázshegyet, de nem azért, hogy Settembrini és Naphta filozófiai csatáját kövessük, hanem, hogy megtudjuk, milyen az élet egy tudószanatóriumban, s közben, ami megőrződik bennünk, az mégsem a történés, hanem a történések által kiváltott hatás; a filozófiai gondolatok életről, halálról. Ebben a hatásban a röntgenkép – ahogy Hans Castorpnak – nekünk sem fiziológiai, hanem szellemi látlet. Olvassuk Az Isten rabjai cselekményben dús történetét, de pár év múlva nem ezekre, hanem Margit jóságára emlékszünk.

Direkten nem akarunk sem megtanulni valamit egy regényből, sem megváltozni egy főhős mintájára, de a történet, amint „beszippantott” minket, már örökre a gondolatainkban marad. Ha az utcán, buszon hallunk egy megrázó történetet egy idős férfi kiszolgáltatott helyzetéről, lányairól, akkor ez pár napig foglalkoztat minket, de a Lear király örökre a gondolkodásunk része lesz. Mert az utcán,

buszon elmondott történetek a szóra vannak bízva, a regénybeliek, pedig a nyelvre. De hát a szó nem a nyelv része? A szépirodalmi mű nyelve zárt rendszer, minden mondat logikai kapcsolatban áll a többivel. Kifejezésrendszer. A hétköznapi nyelv fő funkciója valamely kommunikáció megvalósítása, ismeretek átadása, megszerzése. A társalgás során elmondott történet nagy teret biztosít arra, hogy a történetmesélés lépései és tartalma igazodjanak a beszélgető felekhez, spontán reakciójukhoz. Van egyfajta látható, érzékelhető együttműködés.

Visszatérve a biblioterápiára. A terapeuta tud a mű műelemzéseiről, az irodalomelméleti megközelítésekről, de a foglalkozáson résztvevőknek nem ehhez kell eljutniuk, hanem önmagukhoz. A bemutatott mű mondatai fenségesek, de már nem ez a fontos, hanem, hogy a nyelv odaadta magát az olvasónak. Nyelvi hatásként azt a néha elemi erőt értem, ami nem várja el tudásunkat a mondatok grammatikai, stilisztikai szerepéről, még sosem találkoztunk velük, de megszólítottként kommunikálunk velük. Nem kell tudnunk a mondat ékköveiről, hogy mitől ragyognak, elég csak gondolni rájuk, mérlegelően vagy lenyűgözve. Monumentális hatású lehet minden nyelvi egység, ha csak egy szó is. „A semmi ágán ül szívem” – értem akkor is, ha nem ismerem egyik filozófus „semmi” fogalmát sem, ha nem tudom, ez metafora-e, vagy metonímia, ha nem tudom, miért írta így József Attila. A folyamat titkos. A nyelv életben tart egy esszenciát, valaki kitalálta, de az olvasó fogja hitelesíteni. A biblioterápia nem az intézményesített értelmezésekkel foglalkozik, hanem visszamegy a nyelvhez. A mondatra, lehet, rátelepedett már többfajta megközelítés, az író/költő is valamely ráhatásra írta, s mielőtt véglegesítette, értelmezte. De a mondatok az olvasásukkor csak lehetőségek, nyelvi jelek.

A nyelvészet határtalanabb kompetenciája

Van egy mű, amit már több biblioterápiás foglalkozáson felhasználtam. Tizenhat mondat csupán. Tizenhat nyelvészeti kategória. Az írás címe: Királyfi (nem mindig mondom meg a címet, amely állásfoglalás is, de a szerzőt sem, mert Karinthy Frigyeset mindig a „lesz benne egy csavar” belső figyelmeztetésével olvassuk.) Az írás címe tehát: Királyfi, s az első mondat is királyfinak nevezi a négyesztendős fiút.

„S a négyesztendős királyfi, ott ülve könnyedén és melegen édesanyjának kebléhez szorított karján, úgy tűnődött magában, mint afféle született filozófus.” (Karinthy, URL)

Az első mondat alapján azt tudjuk: létezik egy királyfi, van életkora, édesanyja, és most éppen tűnődik. Ezzel az előfeltevéssel válnak értelmessé a további mondatok, melyek palotáról, trónusról, alattvalóról, adóforintokról szólnak. Feltesszük, királyfiról szól a történet. Belevonódunk egy szemantikai előfeltevésbe, egy preszuppozícióba. A preszuppozíció olyan nyelvi szerkezet, mely előidézi a mondatokban az előfeltevéseket (Kiefer, 1997, p. 291).

Mert a szó maga „királyfi” nem elegendő előfeltételezés. Kell hozzá a mondatokban levő nyelvi szerkezet, amely támogatja az előfeltételezést. Pl.: „édesanyjának kebelén” – ez egy nyelvi tény, amely arra vezet minket, hogy az első mondat állítása igaz. Továbbá alátámasztja a nyelvi előfeltételezést, hogy a palota falán levő képen az édesanya látható. Amikor viszont elolvassuk az utolsó mondatot, tudjuk, nincs királyfi.

„Így mosolygott magában a négyesztendős kolduskölyök, rongyai közt, a templom díszes bejárata előtt.” (Karinthy, URL)

A fiú kolduskölyök. Az írás előző mondatai hamisak. Pontosabban, nem tények, hanem egy lehetséges helyzetről tartalmaznak állításokat, amelyben egy királyfi, palotájuk lépcsőjén elmélkedik.

Az olvasó a szövegre támaszkodik, elfogadja. Azzal a feltételezéssel olvas, hogy az író komolyan ért minden mondatot (vö. Searle „őszinteségi szabályával”). Karinthy nyilvánvalóan befolyást gyakorol az olvasóra, aki kötődik a szöveghez. Minden olvasónak van egy kognitív igénye, és semmi sem utal rá, hogy az író nem kognitív nyelvhasználattal él. Feltételezi, az író mindent tisztáz, világossá tesz, s minden állítása igaz.

A nyelvi hatás e műben abban áll, hogy nem tudjuk, a lehetséges világban (tehát a nem valóban) képzeletben ezt a fiút, vagy pedig a képzeletvilágban (a valóságosból elképzeltben) jön létre a lehetséges világ. Bár megrendítő az utolsó mondat, de ebben az írásban nem az a fontos, hogy mi az igaz és mi a hamis, hanem hogy valakinek a létezéséről gondolkodjunk el. Az utópiákban és a science fiction-ben sem az foglalkoztat minket, mi a valóság alapja. Domokos Áron kortárs, magyar science fiction-novellákat vizsgáló kutatásából (Domokos, 2020) többek között, megtudjuk, sokkal inkább az foglalkoztatja az írókat és az olvasókat is, hogy elképzelhető-e, megvalósulhat-e?

Az irodalomtudomány sosem tartotta értelmetlennek a művekből való kiolvasást (l. Iser üres helyek-elméletét), hiszen a mű léte nem állítható szembe az olvasója létével. A valódi kapcsolati lehetőségek azonban a nyelvészet nélkül nem felfedezhetők, értelmezhetők. A nyelvészet határtalanabb kompetenciával közelíthet egy műhöz, mint az irodalomtudomány. A műelemzés bizonyíthatóvá akar tenni értelmezéseket, jelentéseket, de a nyelvészet tudja, a mondat, ha minden elemében és összességében is (egy regény többszázszáz mondatállománya) szemléljük, soha nem fog bizonyítani semmit. De a mondat létében benne rejlik a mondat alkotójának/olvasójának a léte. És benne rejlik a nyelv minden rétege, minden tulajdonsága. S ezek léte több

lehetőséget ad a megértésre. A műértelmezés perspektíváinál a mondatok nyelvi hatásai, a maguk egyszerűségében, mélyebbre hatnak. Ha a mű szerkezetét, stílusát, szituációit, tételmondatát vizsgáljuk, sokszor tapasztaljuk, a mondatok meg tudnak lenni szépség, igazságtartalom és üzenet nélkül, de nem tudnak nem-mondatok, vagyis nem-nyelvi képződmények lenni. A mű nem kell, hogy történetekből építkezzen, de nem tud nem-nyelvből építkezni.

A biblioterápia módszere, hogy felmutatja a művekben hordozott életnehézségeket, s a szereplők erre adott válaszait, melyekben klasszikusan több a bukás, mint a siker, és a jó megoldások is korlátok, nyers szenvedések között születnek. A művekben tehát ott vannak a harcterek. A biblioterápia ezzel a harctérrel egészen másként foglalkozik, mint a műelemzés. Bevallott célja, persze, hogy megkeresse az érzelmi és gondolati elemeket, de egy pillanatig sem gondolja, hogy csupán a harctér (életünk csatái, vereségei, győzelmei) az, amit az író megteremtett. Nem, az író a létezés értelmét, rendjét, értékét teremtette meg. Az ettől való hiányt csak ábrázolta. Eszembe jut erről Szent Ágostontól egy idézet: Isten „azonnal különbséget tett a világosság és a sötétség között, amint megteremtette a világosságot. Meg kell ugyanis érteni, hogy más a világosság és más a világosságtól való megfosztottság is, melyet az ellentétként meglévő sötétségben rendelt el az Isten. Nem azt mondtuk, hogy Isten megteremtette a sötétséget is, mert Isten magukat a lényegi valóságokat alkotta meg, nem az ezektől való megfosztottságot...” (Az égi és a földi szépről, 1988, p. 111.) Azt kell tehát kiolvasnunk a műből, hogy van egy harctér nélküli állapot, de legalábbis mindennek megvan a maga rendje, elrendezettsége. Életünk sötétsége egy olyan rendben áll, melyben elsőként a világosság van jelen. A mű mondatait ennek érzékeltetésére, megoldás-érvként kell felhasználnunk.

Tudsz-e királyfi lenni a szívedben, miközben koldus vagy?

A Királyfi című műre épülő foglalkozásoknak van egy kerettörténetük. Az elején, még a történet ismerete előtt, pénzt (lejárt érmék) vehetnek ki egy bőségszaruból, egyéni elképzelt céllal, s azzal, hogy a foglalkozás végén esetleg valaki számára oda is adhatják. A mű feldolgozása után aztán dönthetnek arról, saját céljukra használják fel, vagy a történetre reflektálva alamizsnát adnak belőle a kolduskölyöknek, vagy adóforintot a királyfinak. Kb. fele-fele arányban döntenek egyik vagy másik adakozás mellett. Tehát kb. fele arányban nem szakítják meg a kapcsolatot a saját világuk és a lehetséges világ között, amikor a királyfinak adják a pénzt. Nem vetik el azt a lehetőséget, hogy van egy világ, ahol ez a fiú király. Amellett, hogy ebben gesztus van, mint ahogy Karinthy címadása is gesztus, ez egyúttal kiállítás a fiúért, aki királyfiként viseli koldus létét. A biblioterápia folyamán végig az a kérdés: tudsz-e királyfi lenni a szívedben, miközben koldus vagy?

A valóság megkettőzése, melyről ebben a műben szó van, bevált irodalmi eszköz (ld. Don Quijote, Beszterce ostroma) és igazi nyelvi bravúr. Annak a szinte kommunikálhatatlan helyzetnek az érzékeltetése, amelyben valamely személy, szerep, helyszín, tárgy kettős, képzelt jelentéssel bír. Amikor a képzelet segítségével a valóság fölé pozicionáljuk magunkat. A terápiás hatást úgy idézi elő a nyelv, hogy lehetséges, csak a nyelv által lehetséges világot mutat fel. Ha a végén rá is jövünk, hogy a királyfi valójában a kolduló anyja ölében ülő kisfiú, mégsem zökkent ki minket abból az állapotból, hogy elfogadtuk az elején: van egy lehetséges világ, amelyben részletes leírással jellemzett módon létezik a királyfi. Nehezíti a világok szétválasztását, hogy az íróban bízunk, elfogadjuk állításait. Kétszer narrál, két ellentétes mondattal. Az első és az utolsó mondat az övé. A közbülső 14 mondat egyes szám

első személyben a fiú szövege. Akkor az író melyik világhoz tartozik? Két megnyilatkozás: királyfi – kolduskölyök, melyik nem komoly? Karinthy mint író joggal mondhatja ki mindkettőt. Meg is teremti hozzá a körülményeket: cselekvések leírásával, címadással, szándékos kétértelműséggel. Meghatározott céllal használja a nyelvet. De miért nem a valóságot írja le? Talán, mert azt könnyebb leírni, ahhoz nem kell nyelvi bravúr, ugyanakkor pedig mi az, ami tükrözi a valóságot? Még egy fénykép, még egy jegyzőkönyv sem.

Az olvasó és az író is tudja: a mű kommunikáció, s nincsenek fizikai megvalósulási követelményei. Mégsem jár ez az elmondás következmények nélkül. Hatást vált ki az olvasóban, a foglalkozáson résztvevőben. A cím ígéret. Az író elkötelezi magát. Ígéri, királyfiról ír, mert maga is ezt kívánja. Ennek megfelelő állításokkal bizonyítani akarja, hogy az ígéret megvalósul. Az olvasónak minden alapja megvan ahhoz, hogy igaznak fogadja el ezeket a mondatokat. Minden állítás visszavezethető a címre. Mivel ígéret, a mondatok jelen időben vannak. Csak az utolsó, a fájdalmasan leleplező mondat múlt idejű. Megígérte, de mégsem volt szándékában megtenni, hogy királyfiról szól a története.

De mi értelme 15 mondaton keresztül bizonygatni valamit, ha végén nyilvánvaló, semmi sincs úgy? Az, hogy hangot adjon bizonyos állapotnak. Olyannak, amilyenben az olvasó is lehet. Az író dolga, hogy megírjon megmagyarázandó jelentéseket, az olvasó dolga pedig az, hogy legyen benne a magyarázatokban. Az utolsó mondat nem adekvát az előzőekhez képest. Nyilvánvaló a tudatosság. Hogy mi az értelme az írásnak, arra az olvasónak kell rájönnie.

Ezt a történetet megérteni annyit tesz, mint elgondolni, milyen lenne az életem, ha ehhez hasonló mondatok rám is vonatkoznának? Elgondolni, a nyelv velem is játszik? Amikor

felülpozícionálom magam, az is nyelv. Elgondolni: az életünk nyelvi hatások sorozata.

A biblioterápia sikerének egyik feltétele, hogy a résztvevő úgy gondoljon a feldolgozott műre mint amelynek mondatai rá is vonatkoznak. Átgondolja, milyen lenne állító mondatok mentén megvizsgálni az életét. Azt mondaná: igen vannak állító mondatok az én életem történetében, de nem csupán azért, hogy tényeket közöljek magamról, mert akkor jellemezni kellene őket, hogy igazak vagy hamisak, hanem megfogalmazva, kimondva őket, a nyelv világossá tegye önazonosságomat. Vagy akár képes legyek végrehajtani a felülpozícionálást. A biblioterápia sikerének egyik megnyilvánulása hasonlít ahhoz a folyamathoz, melyet Austin ír le a „kimondással” kapcsolatosan (Austin, 1997), vagyis, amikor azt mondja a résztvevő, „királyfi vagyok”, akkor azzal nem tényt állapít meg, hanem végrehajtja a királyfivá levést. Nem arról van szó, hogy tájékoztatja a külvilágot arról: „királyfi vagyok”, hanem, hogy a beszédcselekvésben azzá „csinálja” magát. Nem beszámol a folyamatról, hanem teszi, elvégzi, részesévé válik, megtörténik vele.

A biblioterápiában feldolgozott irodalmi művek mondatai nem csupán ismeretek, gondolatok átvivői, hanem a befogadó számára cselekvések, átélhető, követhető valóságok. A leírt alkotások, a nyelv ábrázoló funkcióján túl, képesek az olvasót meggyőzni, kizökkenteni, cselekvésre készíteni, szembesíteni, óvni – vagyis, a nyelvi eszközökkel a nem nyelvi körülményekre is hatással vannak.

Hivatkozások:

Austin, John L. (1997), Tetten ért szavak. In: Nyelv, cselekvés, kommunikáció. Szerk. Pléh Csaba, Síklaki István, Terestyéni Tamás. Bp.: 1997. p. 30-42.

Domokos Áron (2020), Posztapokalipszisek, birodalmi ábrándok és neutrotópiák: Magyarország-jövőképek a kortárs tudományos-fantasztikus elbeszélésekben. [online] In: Anyanyelvi Kultúraközvetítés, 3. évf. 1. sz. p. 10-37.

URL

<http://journal.ke.hu/index.php/akk/article/view/2448>

[2020.11.01.]

Az égi és a földi szépről. Források a késő antik és a középkori esztétika történetéhez. [Közread.] Redl Károly. Ford. Waczulik Margit. Budapest: Gondolat, 1988. 518 p.

Karinthy Frigyes (1931), Királyfi. [online] In: Idomított világ II. [közread. az] OSZK-MEK. URL:

<http://mek.oszk.hu/07300/07308/html/02.htm>

[2020.11.01]

Kiefer Ferenc (1997), Az előfeltevések elmélete. In: Nyelv, cselekvés, kommunikáció. Szerk. Pléh Csaba, Síklaki István, Terestyéni Tamás. Bp.: 1997. p. 281-330.

Searle, John R. (2009), Beszédaktusok. Bp.: Gondolat, 240 p.

Whorf, Benjamin Lee (1997), A szokványos gondolkodás és viselkedés viszonya a nyelvhez. In: Mérföldkövek a kulturális antropológiában. Szerk. Paul Bohannon, Mark Glazer. Bp.: Panem. p.218-249.

Nincs hozzászólás!

Your Email address will not be published.

Comment

Name*

Email*

- Save my name, email, and website in this browser for the next time I comment.

Hozzászólás küldése

This site uses Akismet to reduce spam. [Learn how your comment data is processed.](#)

© 2025 e-nyelvmagazin.hu. All rights reserved.